

Pengajian Tahfiz Al-Quran dan Qira'at di Kelantan: Satu Tinjauan Terhadap Peranan Dato' Haji Muhammad Nor Bin Ibrahim

Ab Rahman al-Qari Bin Abdullah¹
Shukeri Mohamad²
Zulkifli Bin Haji Mohd Yusoff³

ABSTRAK

Pengajian tahfiz al-Quran di Kelantan adalah yang terawal di antara negeri-negeri di Malaysia iaitu pada tahun 1937. Pengajian qiraat di Kelantan pula dikira terawal iaitu bermula pada awal tahun 1950-an. Hasil kajian menunjukkan bahawa Haji Muhammad Nor bin Ibrahim merupakan tokoh sarjana Islam yang telah menabur bakti kepada negara Malaysia amnya dengan menjadi guru perintis di Kelas Pengajian Menghafaz Al-Quran dan Ilmu Qiraat di Masjid Negara, Kuala Lumpur pada tahun 1966. Kelas tahfiz al-Quran ini adalah kelas yang terawal di Malaysia. Hasil penubuhan kelas inilah lahirnya Darul Quran, Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM), sebuah institusi pengajian tinggi kerajaan yang menawarkan kursus diploma tahfiz al-Quran dan qiraat di Malaysia. Beliau juga telah berjasa kepada negeri kelahirannya Kelantan dengan mengadakan kelas tahfiz al-Quran secara informal di rumahnya bermula pada 1937 dan secara formalnya di Masjid Muhammadi, Kota Bharu pada tahun 1980. Beliau telah menghasilkan sebuah karya di dalam bidang qiraat iaitu 'Suluhan Dar al-Na'im Bagi Penuntut Bacaan Nafi' bin Abi Nu'aym'. Dalam perkembangan semasa di Kelantan didapati pengajian Tahfiz dan Qiraat telah mendapat perhatian yang sangat istimewa daripada pihak kerajaan sejak tahun 1990 dengan penubuhan Maahad Tahfiz wa al-Qira'at yang pertama di Pulau Condong. Pengajian ini telah dikembangkan selepas itu dengan menambah beberapa buah lagi pusat pengajian tahfiz yang berorientasikan pengajian sains di Berangan Tumpat, Bukit Panau Tanah Merah, Kg. Nipah Bachok, Beris Kubor Besar Bachok. Pada masa yang sama pusat-pusat pengajian tahfiz wa al-Qira'at ini telah juga dibangunkan oleh individu-individu bagi menampung keperluan pengajian tahfiz di kalangan anak-anak Islam di Kelantan khususnya dan di Malaysia amnya. Perkembangan ini juga sudah tentu mempunyai hubungan rapat dengan sumbangan yang diberikan oleh . Haji Muhammad Nor bin Ibrahim seperti yang dinyatakan di atas. Dalam konteks inilah kertas ini akan membicarakan beberapa sumbangan yang telah diberikan oleh mantan Mufti Kerajaan Kelantan Haji Muhammad Nor Bin Ibrahim dalam membangunkan program pengajian tahfiz dan Qiraat ini melalui beberapa pendekatannya yang tersendiri sebagaimana yang dapat dikesan melalui beberapa sumber maklumat terutamanya daripada murid beliau dan ahli keluarga beliau sendiri. Semoga kertas ini dapat menonjolkan sumbangan beliau yang besar

---

¹ Ab Rahman al-Qari Bin Abdullah, PhD, Penolong Kanan, Maahad Tahfiz Sains, Kok Lanas, Kota Bharu, Kelantan.

² Shukeri Mohamad, PhD, Profesor Madya di Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya Nilam Puri

³ Zulkifli Bin Haji Mohd Yusoff (Dato'), Profesor di Jabatan al-Quran dan al-Hadith, Akademi Pengajian Islam Universiti Malaya

seterusnya meneliti sejauhmana hubungannya dengan perkembangan pengajian tahfiz yang sedang berjalan dalam sistem pendidikan umat Islam khususnya di negeri Kelantan.

PENDAHULUAN

Sistem pengajian tahfiz al-Quran dan qiraat dewasa ini sedang berkembang pesat di Malaysia. Sekarang ini terdapat pelbagai pihak yang telah menghidupkan dan menjayakan pusat-pusat pengajian tahfiz dan qiraat seperti yang dijalankan oleh pihak Jabatan Kemajuan Islam Malaysia (JAKIM) dahulunya Bahagian Hal Ehwal Agama Islam (BAHEIS), Jabatan Perdana Menteri (JPM) semenjak tahun 1966. Sehingga hari ini sumbangan pusat-pusat pengajian ini sangat besar kepada bidang pengajian tahfiz dan qiraat, di mana pusat yang seumpama itu juga telah dikendalikan oleh beberapa kerajaan negeri dengan kerjasama pihak Darul Quran, JAKIM. Dalam tempoh yang panjang itu ramai tokoh tahfiz dan qiraat telah dilahirkan melalui sistem pengajian tersebut seperti Tan Sri Ismail Bin Muhammad (sekarang bertugas sebagai Imam Besar Masjid Negara) dan Datuk Abu Hasan Din Al-Hafiz (bekas Imam Besar Masjid Negara dan Mufti Istana Negara).

Di kalangan peminat-peminat bidang pengajian tahfiz al-Quran dan qiraat ini ramai yang tidak mengetahui bagaimana bermulanya pengajian tahfiz dan qiraat ini di Malaysia khususnya di Kelantan. Sebenarnya Haji Muhammad Nor bin Ibrahim boleh dianggap sebagai salah seorang tokoh yang merintis jalan kepada berkembangnya bidang pengajian ini sebagaimana yang akan dibincangkan dalam kertas ini.

BIOGRAFI TOKOH

Haji Muhammad Nor bin Haji Ibrahim adalah seorang tokoh agama yang tidak asing di kalangan rakyat Kelantan terutamanya pada era 1940-an hingga 1980-an. Beliau alim dalam pelbagai bidang agama seperti tafsir, hadis, fekah ibadat, *mirath* dan falak. Lebih mengagumkan, beliau seorang yang cukup alim dalam bidang al-Quran dan qira'at serta hafiz al-Quran. Tidak hairanlah, beliau diberi kepercayaan sebagai Qadhi Besar dan kemudiannya menjadi Mufti Kerajaan Negeri Kelantan. Pemikiran Dato' Mufti dilihat sebagai melangkaui/mendahului pemikiran masyarakat pada zamannya. Beliau telah melihat kepentingan pengajian tahfiz al-Quran dan qiraat pada masa orang ramai hanya tahu tentang satu qira'at sahaja dan belum menyedari kepentingan hafazan al-Quran.

Haji Muhammad Nor juga berbeza daripada kebanyakan ulama pada zamannya yang kebanyakannya alim dalam satu atau dua bidang sahaja. Malah kebolehan beliau bertutur dalam bahasa Inggeris juga merupakan satu bukti bahawa beliau tidak fanatik dengan pandangan semasa yang menganggap mempelajari bahasa Inggeris seolah-olah mendekati agama Kristian dan budaya barat. Beliau dilihat sebagai seorang yang terbuka di dalam penerimaan ilmu terutamanya ilmu alat seperti bahasa tetapi tetap tidak berkompromi di dalam soal-soal keagamaan seperti amalan-amalan bid'ah yang diamalkan oleh masyarakat pada masa itu. Ada beberapa gelaran yang diberikan kepada beliau, antaranya ialah:

- i. Haji Nor To' Peti (Dato' Mufti),
Gelaran ini adalah gelaran yang sering diberikan kepada beliau.⁴ Gelaran ini digunakan kerana perkaitan beliau dengan kerjayanya sebagai Mufti Kerajaan Negeri Kelantan. To' adalah kependekan kepada dato' manakala Peti yang dibaca secara *tasydid* pada huruf p adalah merujuk kepada perkataan mufti dalam loghat Kelantan.
- ii. Tok Penambang⁵
Gelaran ini dinisbahkan kepada nama kampung kediaman beliau iaitu Penambang.
- iii. Syeikh Nor Penambang⁶.
Perkataan syeikh mengikut Kamus Dewan membawa beberapa maksud. Antaranya, sebutan kepada orang Arab dan sebutan kepada alim ulama.⁷ Penggunaan 'syeikh' adalah cukup sesuai dengan peribadi dan perwatakan beliau yang mendalami ilmu agama di tanah Arab.
- iv. Haji Nor Getah Mmikat⁸
Dalam loghat Kelantan, 'getah mmikat' bermaksud getah pemikat iaitu sejenis getah yang digunakan untuk memerangkap burung. Gelaran ini diberikan kerana daya ingatan Dato' Haji Muhammad Nor yang cukup kuat menangkap sesuatu ilmu. Contoh paling hebat ialah kemampuan beliau menghafaz 30 juzu' al-Quran dalam tempoh tiga bulan sahaja. Menurut murid beliau, Dato' Haji Mohamad Shukri bin Mohamad, Mufti Kerajaan Kelantan, gurunya itu seorang yang kuat ingatan sehinggakan beliau dapat mengingat mukasurat mana-mana kitab pun.⁹

Haji Muhammad Nor merupakan kacukan Minangkabau dari sebelah bapa dan Cina dari sebelah ibu. Bapa beliau bernama Haji Ibrahim¹⁰ bin Haji Muhammad Yusuf bin Muhammad Saleh bin Isa bin Zakaria bin Tok Surau Banggol. Beliau lebih dikenali dengan Haji Ibrahim Tok Raja.¹¹ Haji Ibrahim merupakan mantan Mufti Kerajaan Negeri Kelantan yang dilantik pada awal bulan Mac 1928 dan telah dianugerahkan gelaran Dato'

---

⁴ Badruddin bin Yusuff, cucu Dato' Haji Muhammad Nor b. Hj. Ibrahim. Temubual pada 11.01.2008

⁵ Cikgu Haji Mat Juden @ Md. Yudin bin Ali, murid Dato' Mufti di kuliah pagi Jumaat Masjid Penambang. Temubual pada 25.12.2007. Lihat juga Asyiqin binti Abdul Halim (2003/2004), "Tuan Guru Dato' Haji Muhammad Nor bin Haji Ibrahim Penambang : Peranannya Dalam Institusi Fatwa Di Kelantan", (Latihan Ilmiah, Jabatan Sejarah dan Tamadun Islam, Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya), h. 20

⁶ Mohamad Shukri b. Mohamad (1991), "Jemaah Ulama' Majlis", *Pengasuh*, bil.511, h.5

⁷ Hajah Noresah bt Baharom, et.al (2010), *Kamus Dewan*, Kuala Lumpur : Dewan Bahasa dan Pustaka, h. 1559

⁸ Ustaz Abdullah bin Ismail, murid kelas Tafaqquh Dato' Mufti. Temubual pada 18.10.2009

⁹ Dato' Haji Mohamad Shukri bin Mohamad, Mufti Kerajaan Kelantan. Temubual pada 12/7/2009.

¹⁰ Haji Ibrahim adalah anak saudara Tok Gudang, seorang ulama' kaya dari Pattani, Thailand. Nama asal Tok Gudang ialah Abdul Rahman bin Muhammad Ali. Adik Tok Gudang, Habibah merupakan isteri Haji Yusuf, bapa Haji Ibrahim. Lihat Ahmad Fathy al-Fatani (2001), *Ulama' Besar Dari Pattani*, Bangi : Penerbit UKM, h. 287.

¹¹ Ismail bin Che Daud (2001), "Haji Ibrahim Tok Raja (1871-1955)", dalam Ismail Che Daud *et al.*, *Tokoh-tokoh Ulama' Semenanjung Melayu (1)*, Kota Bharu : Majlis Ugama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan, h. 557

Mufti oleh Duli Yang Maha Mulia Sultan Ismail pada 16 Ogos 1933.¹² Ibu beliau bernama Hajah Che Zainab binti Haji Mahmud.

Haji Muhammad Nor dilahirkan pada pagi Ahad 20 Ogos 1905¹³ bersamaan 19 Jamad al-Akhir 1323H di rumah datuknya sebelah ibu iaitu Haji Mahmud. Rumah datuknya ini terletak berhampiran dengan Medan Tuan Padang yang dikenali sebelum ini dengan Bulatan Jam Besar, Kota Bharu, Kelantan.

Seawal umur lapan bulan, sekitar bulan April 1906 beliau dibawa ke Mekah oleh ayahnya Haji Ibrahim. Beliau dibawa pulang setelah melibatkan diri dalam peperangan Wahabi¹⁴ ketika berumur 9 tahun. Dalam tempoh beliau berada di Mekah itulah beliau dikatakan telah belajar ilmu-ilmu agama.

Haji Muhammad Nor telah mendapat pendidikan secara formal pada tahun 1918 ketika berusia lebih kurang 13 tahun. Beliau belajar di Madrasah Muhammadiyah¹⁵, Kota Bharu sehingga tamat kelas IV *I'dadi*. Di sinilah beliau melengkapkan diri beliau dalam ilmu bahasa dengan mempelajari bahasa Melayu dan bahasa Inggeris.

Haji Muhammad Nor didapati telah berulang alik ke Mekah beberapa kali. Setelah dipanggil pulang pada 1918, beliau telah berada lebih kurang 9 tahun di kampung. Akhirnya pada tahun 1923 ketika berumur 18 tahun beliau kembali ke Mekah untuk menyambung pelajaran beliau di sana. Antara bidang ilmu yang beliau pelajari ialah ilmu-ilmu al-Quran seperti ilmu tajwid, qira'at dan tafsir, ilmu fekah, hadith, usuluddin dan falak.

Sepanjang hidupnya Haji Muhammad Nor tidak pernah ditimpa sakit berat kecuali seminggu sebelum ajalnya. Beliau telah demam pada minggu terakhir hayatnya. Beliau meninggal pada tengah hari Jumaat 13 Februari 1987. Jenazah beliau dikebumikan di *Perkuburan Cik Siti* atau Kubur Banggol, Banggol, Kota Bharu.

KEMAHIRAN HAJI MUHAMMAD NOR DALAM BIDANG TAHFIZ AL-QURAN DAN QIRAAT

Haji Muhammad Nor bin Ibrahim telah memulakan pencarian ilmunya di Mekah dengan mempelajari pelbagai ilmu agama. Keupayaan beliau dalam bahasa Arab telah membawa beliau menguasai ilmu-ilmu yang dipelajarinya. Namun, hasrat beliau untuk belajar qiraat tidak berjaya kerana masih belum memenuhi syarat gurunya iaitu supaya beliau terlebih dahulu menghafaz al-Quran 30 juzu'.

Berbekalkan semangat dan kesungguhan yang tinggi beliau telah berjaya menghafaz al-Quran 30 juzu' dalam masa hanya 3 bulan.¹⁶ Beliau seterusnya berjaya mempelajari qira'at tujuh dan qiraat empat belas.

---

¹² *Ibid*, h. 563

¹³ Tarikh ini adalah berdasarkan temubual Ismail bin Che Daud bersama Dato' Haji Muhammad Nor sendiri di Masjid Kampung Penambang pada 29 Julai 1983. Walau bagaimanapun pada kad pengenalan beliau hanya tercatat tahun 1905 sahaja. Lihat Ismail bin Che Daud (2001), *op. cit.*, h. 561

¹⁴ Satu peperangan yang berlaku di Jabal Qubays, Mekah.

¹⁵ Sekolah agama pertama di bawah kelolaan Majlis Ugama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK) dibuka pada 1917. Rujuk Abdul Razak Mahmud (2005), *Ikhtisar Sejarah Kelantan*. Kota Bharu: Pustaka Aman Press, h. 120.

¹⁶ YB. Dato' Haji Mohamed bin Daud. Temubual di rumahnya, Kampung Demit, Kubang Kerian pada 12.01.2008

Pada waktu itu, masyarakat Melayu yang berada di Malaysia masih belum mengenali apa itu ilmu qira'at sehinggalah kembalinya perintis-perintis yang berminat mempelajari ilmu ini secara mendalam dan mula menyebar dan mengembangkannya di Malaysia. Berdasarkan keupayaan ilmu qira'at yang dimilikinya, beliau dianggap bapa qira'at negeri Kelantan.¹⁷

KEHEBATAN HAJI MUHAMMAD NOR MELALUI GURU-GURU TERSOHOR

Kemasyhuran sesebuah institusi dan ketokohan seseorang guru akan melahirkan murid-murid yang turut sama dikaitkan dengan kehebatan institusi dan guru tersebut. Contohnya pelajar keluaran Harvard University akan turut memikul sama kemasyhuran institusi tersebut. Begitu juga pelajar daripada guru-guru yang terkenal seperti Dr. Yusuf al-Qaradawi akan turut sama dianggap sehebat gurunya.

Kajian mendapati Haji Muhammad Nor juga agak selektif di dalam memilih guru-gurunya. Di dalam pengajian al-Quran dan qira'at beliau belajar dengan dua orang guru yang sangat masyhur dan terkenal dengan kepakaran mereka di dalam bidang al-Quran dan qira'at iaitu Tok Senggora dan Syeikh al-Tiji.

i. Tok Senggora¹⁸ ialah anak kelahiran Wilayah Senggora. Dikatakan bahawa asal datuknya adalah dari Indonesia tetapi berkahwin dengan seorang gadis dari Kelantan setelah merantau ke Kelantan.¹⁹ Beliau telah dibawa ke Mekah oleh nenek sebelah ibunya ketika berumur antara enam hingga tujuh tahun. Ketika berumur lima belas tahun beliau telah menamatkan pengajian dan hafalan al-Qurannya. Tok Senggora dianggap 'Bapa Qari di Mekah' pada ketika itu.²⁰ Kehebatan ilmu al-Quran Haji Muhammad Nor juga boleh dikatakan berdasarkan kepada kehebatan barisan guru-guru al-Quran Tok Senggora sendiri. Kesetiaan Haji Muhammad Nor dapat dilihat kepada kesungguhan beliau untuk berguru dengan Tok Senggora meskipun beliau perlu melalui syarat yang agak sukar iaitu menghafaz al-Quran dan matan al-Syatibi sebelum beliau dibenarkan belajar qiraat. Antara guru Tok Senggora ialah²¹:

- a) Al-Syeikh Hasan Badir al-Muqri
- b) Muhammad al-Dairi al-Tahaami (dengan jalan Syatibiah)
- c) Al-Syeikh Ahmad Ridha Salmunah
- d) Al-Syeikh Sulaiman al-Barbari
- e) Sayed Saleh al-Rajaji
- f) Al-Sayed Ali al-Badri
- g) Al-Syeikh Ibrahim Saad al-Masri thumma al-Makki

Tok Senggora memperoleh dua buah sijil tamat hafaz al-Quran bertarikh 12 Rabiulakhir 1312 Hijriah bersamaan 12 Oktober 1894. Sijil-sijil ini dikeluarkan oleh al-Syeikh Ibrahim Saad al-Masri al-Makki.²²

---

¹⁷ Ismail Che Daud (1996), *op.cit.*, h. 313

¹⁸ Nama beliau ialah Abdullah bin Muhammad Kasim atau kemudiannya dikenali dengan nama lengkapnya Syeikh Abdullah bin Muhammad Kasim al-Fiqhi al-Sanquri. Rujuk Ismail Che Daud (2001), *op.cit.*, h. 241-242.

¹⁹ Ismail Che Daud (2001), *op.cit.*, h. 242

²⁰ Muhammad Yunan bin Hj. Mahmood (1988), *op.cit.*, h. 40

²¹ *Ibid.*, h. 243

²² *Ibid.*, h. 244

Kaedah persijilan yang dilalui oleh Tok Senggora sebagai guru Haji Muhammad Nor dan Dato' sendiri yang dianugerahkan sijil oleh guru beliau menunjukkan perakuan bertulis dari guru adalah penting bagi memberikan autoriti dan menjadi bukti pengajian seseorang pelajar. Pandangan jauh Haji Muhammad Nor yang dapat melihat kepentingan sijil pada masa masyarakat waktu itu kurang menitikberatkan tentang sijil, menunjukkan beliau adalah seorang yang amat teliti dan bersistematik di dalam menuntut ilmu.

ii. Syeikh al-Tiji²³

Nama beliau ialah al-Sayyid Ahmad bin Hamid bin 'Abd al-Razzaq bin 'Asyri bin 'Abd al-Razzaq bin Husayn bin 'Asyri bin Ahmad bin 'Abd al-Bari al-Husayni al-Tiji al-Ridi. Beliau berasal dari keturunan al-Syeikh al-Sayyid Muhammad Abi Taqah al-Ridi yang bersambung nasabnya dengan Rasulullah (s.a.w.) melalui al-Husayn bin Ali bin Abi Talib. Beliau juga dikenali dengan gelaran 'Syeikh al-Qurra' bi Makkah al-Mukarramah' dan 'Syeikh Qurra' al-Hijaz.

SUMBANGAN HAJI MUHAMMAD NOR DALAM MENGASASKAN KELAS TAHFIZ PERTAMA SECARA TIDAK FORMAL

Kelas tahfiz al-Quran di rumah Haji Muhammad Nor bermula selepas beliau pulang dari Mekah pada 1937. Beliau mula mengambil murid untuk belajar al-Quran secara hafazan. Anak muridnya yang pertama ialah Wan Idris bin Wan Abdullah. Namun, hayat Wan Idris tidak lama. Dia telah meninggal dalam usia muda dan belum sempat berkahwin.²⁴ Setelah kematiannya, Haji Muhammad Nor terus mencari murid pengganti. Akhirnya pada akhir tahun 1941²⁵, iaitu selepas kedatangan Jepun ke Tanah Melayu, kelas tahfiz ini disambung semula di rumahnya di Penambang. Kelas yang dianggap sebagai yang pertama diadakan di Kelantan ini berakhir pada 1943. Pengambilan pertama ini hanyalah seramai tiga orang²⁶. Mereka ialah :

i. Haji Che Yusuff bin Che Omar.

Beliau lahir pada tahun 1924 dan meninggal pada 1 Rabi' al-Akhir 1427H (April 2006). Haji Che Yusuff kemudiannya menjadi menantu beliau apabila berkahwin dengan Hajah Nafisah binti Muhammad Nor pada 1948. Beliau menjadi hafiz ketika berumur 19 tahun.

---

²³ Ilyas bin Ahmad Husayn al-Barmawi (2000), *Imta' al-Fudala' bi Tarajum al-Qurra'*. Dar al-Nadwah al-'Alamiyyah, j. 2, h. 20-21. Lihat juga <http://www.tafsir.net/vb/showthread.php?t=10651> dimuat turun pada 6.11.2009

²⁴ Hajah Nafisah binti Dato' Haji Muhammad Nor. Temubual di rumahnya, Kampung Penambang pada 11.01.2008

²⁵ Menurut Hajah Nafisah, ianya bermula pada 1942 bukannya 1941.

²⁶ En. Muhammad Yunan bin Hj. Mahmood, *op.cit.*, h. 144

ii. Haji Nawawi bin Haji Hussein.

Beliau dilahirkan pada tahun 1930 dan meninggal tahun 1993 ketika berumur 63 tahun. Beliau merupakan bekas guru Maahad Muhammadi dan Imam Masjid Mukim Penambang.²⁷ Di Maahad Muhammadi beliau merupakan guru al-Quran.²⁸

iii. Haji Harun bin Muhammad.

Haji Harun adalah anak angkat Datuk Perdana Menteri Paduka Raja Kelantan, Tuan Hj. Nik Mahmud bin Ismail adalah sahabat karib Tuk Kenali di mana beliaulah yang menyuruh anak angkatnya ini menghafaz al-Quran dengan Haji Muhammad Nor. Sesudah tamat hafazan, beliau diberi tugas menjadi Imam Masjid Mujur, Bachok, Kelantan.²⁹

Ketiga-tiga orang pelajar ini telah pun khatam dalam masa dua tahun. Sukatan hafazan yang diwajibkan kepada mereka ialah sebanyak dua maqra' (antara empat hingga lima mukasurat) sehari. Dengan kata lain mereka mesti menghafaz sebanyak satu juzu' seminggu. Untuk memastikan ayat-ayat yang dihafaz tidak luput daripada ingatan, beliau telah meminta anak-anak muridnya memantapkan hafazan dengan cara menjadi imam sembahyang. Haji Che Yusuf telah menjadi imam sembahyang terawih di Masjid Muhammadi manakala Haji Nawawi pula telah menjadi imam di Masjid Muhammadi sebagai "imam waktu"³⁰. Selepas mereka bertiga selesai menamatkan hafazan sekitar tahun 1943, Haji Muhammad Nor menerima tiga orang pelajar lagi. Mereka ialah :

- a) Jaafar bin Sulaiman dari Palekbang.
- b) Harun dari Kampung Kor, Ketereh.³¹
- c) Haji Muhammad Said bin Haji Muhammad Nor (anak beliau).

Haji Muhammad Said tidak dapat membantu penulis menjejaki dua orang sahabatnya iaitu Jaafar dan Harun untuk ditemubual.

Sukatan hafazan adalah sama dengan sukatan yang ditentukan kepada kumpulan sebelumnya iaitu sebanyak dua maqra' sehari. Antara mereka bertiga, hanya Jaafar bin Sulaiman yang sempat khatam dalam masa dua tahun setengah. Haji Muhammad Said pula hanya sempat menghafaz sebanyak sepuluh juzu' kerana ditimpa sakit.³² Justeru, bapanya meminta dia memberhentikan niatnya untuk terus menghafaz.

Menurut Ustaz Abdullah Al-Qari bin Haji Salleh,³³ terdapat seorang lagi murid Haji Muhammad Nor yang menghafaz al-Quran iaitu Haji Nik Ab. Majid bin Ab. Rahman³⁴

---

²⁷ Datin Naimah binti Haji Nawawi (anak beliau). Temubual di rumahnya di Lorong Merican, Telipot, Kota Bharu pada 7.11.2009. Suami beliau ialah Dato' Hj. Ahmad Shahir bin Hj. Daud, bekas Imam Besar Masjid Negara, Kuala Lumpur. Selepas bersara beliau menjadi Mufti Istana Negara dan kemudiannya Mufti Negeri Pahang Darul Makmur.

²⁸ Dr. Ahmad Najib bin Abdullah, bekas pelajar Maahad Muhammadi Lelaki. Temubual di Kubang Kerian pada 1.6.2010

²⁹ Ustaz Abdullah Al-Qari bin Haji Salleh. Temubual di rumah beliau, Kubang Kerian pada 21.11.2007

³⁰ "Imam waktu": tugas imam ini hanya mengimamkan sembahyang lima waktu sahaja.

³¹ Nama bapa beliau tidak dapat dipastikan.

³² Hj. Muhammad Said bin Dato' Haji Muhammad Nor. Temubual di rumahnya, Berek 12, Kota Bharu pada 11.1.2008

³³ Ustaz Abdullah Al-Qari bin Haji Salleh, *op. cit.*

³⁴ Lihat juga Ismail bin Che Daud, *op. cit.*, h. 36

dari Pondok Kenali (meninggal dunia di Kubang Kawah, Perupuk). Walau bagaimanapun, Haji Nik Ab. Majid tidak sempat menghabiskan hafazannya. Beliau hanya sempat bertalaqqi (secara tilawah) dengan tuan gurunya itu sebanyak tiga puluh juzu'.³⁵

Haji Muhammad Nor telah memberi sumbangan yang cukup besar kepada masyarakat kerana telah sanggup berkorban untuk mengajar murid-muridnya walaupun dalam keadaan perang iaitu ketika penjajahan Jepun di Tanah Melayu. Suasana pengajaran dan pembelajaran pada masa tersebut menuntut kesabaran dan kecekalan yang bukan sedikit dalam keadaan orang Melayu menghadapi pelbagai kesulitan dan tekanan hidup ketika pendudukan Jepun.

SUMBANGAN HAJI MUHAMMAD NOR DALAM MEWUJUDKAN KELAS TAHFIZ AL-QURAN SECARA FORMAL

Kelas tahfiz ini telah ditubuhkan pada 25.8.1980 dengan nama Kelas Tahfiz Al-Quran Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan (MAIK). Ia dikendalikan di bawah pengawasan Dato' Mufti dan MAIK sebagai urusetia. Kelas ini sepatutnya tamat pada 15.6.1987 tetapi dimohon sambung selama dua tahun untuk pengajian tambahan dalam ilmu fekah, tauhid serta tafsir al-Quran dan berakhir pada 31.12.1989.

Pada awal penubuhannya, ia mempunyai lima orang tenaga pengajar sukarela, mereka ialah ;

- i. Dato' Haji Muhammad Nor bin Ibrahim
- ii. Ustaz Haji Hasbullah bin Haji Mohd Hassan³⁶
- iii. Ustaz Haji Che Yusuff bin Che Umar
- iv. Ustaz Haji Mohamed bin Yusoff³⁷
- v. Us. Haji Ismail bin Ab.Rahman

Generasi kedua kelas tahfiz ini bermula pengambilannya pada 1993 dengan beberapa perubahan dari segi sistem pengajian dan sukatan. Pada tahun 2006, nama Kelas Tahfiz Al-Quran MAIK ditukar kepada Maahad Tahfiz MAIK.³⁸ Kelas ini masih diteruskan sehingga kini.

Kelas dalam bentuk formal ini bukan sahaja dipelopori beliau di tempat kelahiran Kelantan bahkan semakin berkembang apabila beliau mula memimpin Kelas Pengajian Menghafaz al-Quran dan Ilmu Qiraat di Masjid Negara, Kuala Lumpur pada 1966.

Kelas tahfiz MAIK ini dijalankan pada waktu pagi sahaja selama empat jam. Ia dibahagikan kepada dua waktu iaitu waktu untuk *tasmi'* dan waktu untuk *muraja'ah*. Waktu untuk *tasmi'* adalah dari jam lapan pagi sehingga jam sepuluh pagi. Manakala waktu untuk *muraja'ah* adalah dari jam sepuluh pagi sehingga jam dua belas tengahari. Para pelajar diwajibkan *tasmi'* dengan Haji Muhammad Nor manakala *muraja'ahnya*

---

³⁵ Hj. Muhammad Said bin Dato' Haji Muhammad Nor. Temubual di rumahnya, Berek 12, Kota Bharu pada 11.1.2008

³⁶ Beliau adalah bekas Mufti Sabah, bekas Imam Besar Masjid Muhammadi dan pernah menjadi Mufti Kerajaan Negeri Kelantan.

³⁷ Beliau dianugerahkan Tokoh Pendidik Yayasan Islam Kelantan yang ke- 7 pada 11 Oktober 1986. Beliau dikenali juga dengan gelaran Ustaz Mat Syurga.

³⁸ Us. Mohd Najmuddin bin Ismail, Pengetua Maahad Tahfiz Al-Quran MAIK. Temubual di Pejabat Maahad Tahfiz Al-Quran, Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Kelantan pada 15.11.2007

pula dengan muridnya iaitu Ustaz Haji Che Yusuff bin Che Omar yang juga menjadi menantunya. Para pelajar diwajibkan khatam hafazan dalam masa tiga tahun. Sukatan *tasmi'* harian adalah sebanyak satu *maqra'* atau dikenali juga dengan *rubu'*.

Penubuhan Maahad Tahfiz al-Quran MAIK sebahagian besarnya adalah hasil dari usaha Haji Muhammad Nor. Beliau adalah orang yang dikatakan telah bersusah payah berbincang dengan pihak MAIK sebelum penubuhan Maahad Tahfiz ini diluluskan. Beliau juga adalah orang yang bertanggungjawab menyusun sistem pengajian dan sukatan pelajaran.³⁹

SUMBANGAN HAJI MUHAMMAD NOR DALAM MENGHASILKAN KAEDAH PENGAJARAN DAN PEMBELAJARAN TAHFIZ

Ketokohan Haji Muhammad Nor dalam bidang pengajian al-Quran terserlah sejak usia muda lagi. Kemampuan beliau menghafaz al-Quran dalam masa 3 bulan sahaja sebagai memenuhi syarat gurunya Tok Senggora, memberi keyakinan kepada beliau untuk memperkenalkan beberapa pendekatan menghafaz al-Quran paling singkat iaitu 2 *maqra'* dan 1 *maqra'* sehari.

Kaedah hafazan yang digunakan oleh Haji Muhammad Nor jika diamati sangat membantu murid-muridnya menghafaz 30 juzu' dalam tempoh paling singkat iaitu dalam tempoh 2 tahun. Perkara ini dapat dibuktikan apabila ketiga-tiga murid beliau iaitu Hj. Che Yusuf b. Che Omar, Hj. Nawawi b. Hj. Hussein dan Hj. Harun b. Muhammad telah berjaya menghafaz al-Quran dalam tempoh tersebut.

Haji Muhammad Nor dilihat sangat sistematik di dalam menghafaz al-Quran. Masa yang diambil beliau untuk melengkapkan hafazan sebanyak tiga puluh juzu' dalam masa tiga bulan adalah satu perkara yang luar biasa hebatnya. Penulis cuba untuk menghuraikan bagaimana beliau menghafaz al-Quran dalam masa tiga bulan ini (sekiranya dapat diikuti oleh orang lain) sebagaimana berikut :

Hari	Bulan	Al-Quran
90	3	604 muka surat
Nota: 604 muka surat dibahagikan dengan 90 hari (3 bulan) = 6.7 muka surat sehari. Ini bermakna Haji Muhammad Nor dapat menghafaz antara enam mukasurat dan sepuluh baris hingga tujuh baris setiap hari.		

Murid-murid disuruh menghafaz sebanyak 2 *maqra'* sehari. Ini bermakna mereka boleh menghafaz sebanyak satu juzu' dalam masa seminggu. Dengan ini dalam masa tujuh bulan setengah sahaja, mereka sepatutnya sudah boleh menghabiskan hafazan tiga puluh juzu'. Walaubagaimanapun, berdasarkan kemampuan yang ada pada murid-muridnya, beliau memberikan peluang untuk menghafaz selama dua tahun sehingga mereka tamat.

Jadual berikut adalah andaian penulis bagi sukatan *tasmi'* 2 *maqra'* sehari. Melalui jadual ini sekiranya pelajar konsisten dengan *tasmi'* 2 *maqra'* sehari mereka akan akan

³⁹ Wahid bin Abd. Shukur, temubual pada 21.11.2007 di Masjid Muhammadi Kota Bharu Kelantan.

menghabiskan hafazan dalam masa 4 bulan. Namun berdasarkan kajian, penulis mendapati tiada pelajar beliau yang mampu menamatkan hafazan dalam masa 4 bulan.

Jadual: Kiraan Khatam Untuk Sukatan Tasmi' 2 *Maqra'* Sehari

KIRAAN KHATAM UNTUK SUKATAN <i>TASMI'</i> 2 <i>MAQRA'</i> SEHARI	
1 juzu'	8 <i>maqra'</i>
30 juzu'	$8 \times 30 = 240$ <i>maqra'</i>
30 juzu'	(1 hari = 2 <i>maqra'</i>) $240 \text{ maqra' } \div 2 = 120$ hari (17.14 minggu) 120 hari = 4 bulan

Setelah membuat perbandingan, didapati kaedah pengajaran Haji Muhammad Nor di rumah sendiri adalah berbeza sedikit dengan kaedah pengajaran tahfiz beliau di MAIK. Bagi murid yang belajar di rumah beliau, sukatan hafazan adalah sebanyak dua *maqra'* sehari manakala sukatan bagi murid-murid kelas Tahfiz al-Quran MAIK mereka hanya menghafaz satu *maqra'* sehari.

Haji Muhammad Nor telah menetapkan beberapa syarat dalam pengajian tahfiz ini. Antaranya ialah :

- i. Sukatan tahunan untuk hafazan adalah sepuluh juzu'. Para pelajar tidak dibenarkan *tasmi'* lebih dari sukatan tersebut.⁴⁰
- ii. Sukatan *tasmi'* harian adalah satu *maqra'* sehari.
- iii. Sukatan *talaqqi* harian adalah satu muka surat sehari. Para pelajar wajib bertalaqqi sebelum menghafaz. Semasa talaqqi, beliau akan memberitahu tempat-tempat yang sepatutnya diwaqafkan bacaan. Jika pelajar-pelajar tidak mencatat atau menanda dengan baik beliau akan memarahi mereka.⁴¹
- iv. Bacaan *tasmi'* yang melebihi tiga kesalahan akan ditolak. Jumlah muka surat yang terkumpul untuk hari keesokannya ialah dua muka surat.⁴²
- v. Sebelum para pelajar memperdengarkan ayat-ayat yang telah dihafaz di hadapan beliau, mereka dikehendaki membaca terlebih dahulu dengan rakan-rakan agar bacaan yang akan diperdengarkan nanti kepada Tuan Guru tidak banyak kesalahannya.⁴³
- vi. Apabila tiba masa untuk *tasmi'*, para pelajar dikehendaki meletakkan al-Quran masing-masing di belakang kelas.⁴⁴
- vii. Beliau tidak akan membantu pelajar apabila mereka tersalah semasa *tasmi'*. Beliau akan hanya mengetuk meja tanpa memberitahu apa dan di mana kesalahan yang dilakukan.⁴⁵
- viii. Mana-mana pelajar yang telah selesai menghafaz tiga juzu' diwajibkan *muraja'ah* sebanyak tiga *maqra'* sehari.⁴⁶

⁴⁰ Mohd. Zain bin Sulaiman, temubual dengan penulis di Masjid Langgar, Kota Bharu pada 18.10.2009

⁴¹ Abdul Rahim bin Senik. Temubual di Masjid Telipot, Kota Bharu pada 21.10.2009

⁴² *Ibid.*

⁴³ Ahmad bin Abdul Hamid. Temubual di Masjid Kampung Sireh, Kota Bharu pada 22.10.2009

⁴⁴ Samsul Bahari bin Kadir. Temubual di Masjid Ismaili Bandar Tumpat pada 26.10.2009

⁴⁵ *Ibid.*

Dari segi *muraja'ah* atau mengulang, beliau tidak menetapkan satu kaedah *muraja'ah* kepada murid-muridnya.⁴⁷ Penulis mendapati beliau ada menggunakan tiga pendekatan iaitu :

- i- Murid membuat *murajaah* satu juzu' setiap kali selesai *tasmi'* tiga juzu' al-Quran.
- ii- Mengulang dua *maqra'* atau tiga *maqra'* sehari.
- iii- Mengulang mengikut jadual berdasarkan singkatan huruf (ف-م-ي-ب-ش-و-ق) “ Fami bisyawq ” iaitu sebagaimana dalam jadual dibawah).

Walau bagaimanapun, menurut Haji Muhammad Said, bapanya secara istiqamah mengulang al-Quran setiap hari dan akan khatam setiap minggu mengikut kaedah “ Fami bisyawq ” sebagaimana jadual berikut :

Jadual mengulang al-Quran mengikut minggu⁴⁸

HARI	KATA KUNCI	SURAH
Jumaat	Fa'	Surah al-Fatihah hingga akhir surah al-Nisa'
Sabtu	Mim	Surah al-Maidah hingga akhir surah al-Taubah
Ahad	Ya'	Surah Yunus hingga akhir surah al-Nahl
Isnin	Ba'	Surah al-Isra' hingga akhir surah al-Furqan
Selasa	Syin	Surah al-Syuara' hingga akhir surah Yasin.
Rabu	Waw	Surah al-Saffat hingga akhir surah al-Hujurat
Khamis	Qaf	Surah Qaf hingga khatam

SUMBANGAN HAJI MUHAMMAD NOR DALAM MENGADAKAN KELAS QIRA'AT (DI RUMAH DAN DI MASJID MUHAMMADI, KOTA BHARU)

Sekitar awal 1950-an, setelah menjalankan temuduga Haji Muhammad Nor telah memilih tiga orang murid sebagai murid qira'atnya. Penulis menganggap kumpulan ini adalah kumpulan pertama yang dapat belajar ilmu qira'at dengan beliau. Untuk mengetahui kesungguhan murid-murid ini dalam mempelajari qira'at, beliau telah menguji mereka dengan menyuruh mereka datang ke rumah isteri beliau di Palekbang dengan terpaksa menaiki perahu. Mereka bertiga sebenarnya telah mengayuh basikal dari Pondok Kubur Tuk Kenali, Seribong dan Marak untuk ke Penambang sebelum meneruskan perjalanan ke Palekbang (dekat Masjid Palekbang).

Akhirnya setelah beberapa kali menguji ketabahan murid-muridnya, beliau menyakini kesungguhan mereka bertiga untuk mempelajari ilmu qira'at. Beliau kemudiannya mempelawa mereka untuk datang belajar di rumahnya di Penambang.⁴⁹

⁴⁶ Wahid bin Abd Shukor., *op. cit.*

⁴⁷ Hj. Muhammad Said bin Dato' Haji Muhammad Nor. Temubual di rumahnya, Berek 12, Kota Bharu pada 7.2.2008

⁴⁸ Muhammad Nor bin Ibrahim (t.t), *Suluhan Dar al-Na'im bagi penuntut bacaan Nafi' bin Abi Nu'aym*. Kota Bharu: al-Matbaah al-Asasiyyah, h. 48

⁴⁹ Izani bin Mohamad @ Awang (cucu Haji Idris bin Haji Hasan). Temubual di Kubang Kerian pada 15.11.2009

Selepas kumpulan pertama belajar qira'at pada tahun 1950-an, hanya pada tahun 1970 barulah Haji Muhammad Nor mengambil kumpulan pelajar yang kedua. Kumpulan ini yang terdiri daripada Ustaz Abdullah bin Ismail, iaitu muridnya di Kelas Tafaqqh fi al-Din bersama rakan-rakannya berulang-alik beberapa kali ke rumahnya untuk belajar qira'at. Usaha mereka memujuk beliau untuk mengajar qira'at berjaya namun setiap kali pergi ke sana mereka hanya belajar bacaan al-Fatihah. Kelas qiraat ini tidak diteruskan.⁵⁰

Menurut Ustaz Abdullah bin Ismail, muridnya di Kelas Tafaqqh, semasa kelas tersebut berjalan dari tahun 1970 hingga 1976, kelas qira'at tidak diadakan di Masjid Muhammadi.⁵¹ Begitu juga dari 1980 hingga 1987 semasa Kelas Tahfiz Al-Quran berjalan, muridnya menyatakan bahawa beliau tidak mengadakan kelas qira'at pada tahun-tahun tersebut.⁵²

Menurut Haji Muhammad Said bin Haji Muhammad Nor, bapa beliau mengajar qira'at di masjid tersebut pada setiap pagi.⁵³ Menurut Ustaz Muhammad Yunan bin Haji Mahmood dalam bukunya *Riwayat Hidup Tokoh-tokoh Ulama' Kelantan* mengatakan bahawa antara ilmu yang diajar oleh Haji Muhammad Nor di Masjid Muhammadi ialah *matan al-Syatibi*.⁵⁴ Penulis tidak dapat mengesan murid-murid beliau dalam pengajian ini di masjid tersebut.

Antara kitab-kitab yang diajar oleh Haji Muhammad Nor di Masjid Muhammadi ialah *matan al-Syatibi*.⁵⁵ Ia merupakan kitab rujukan ilmu qira'at dalam bentuk syair. Jika benar beliau mengajar qira'at menggunakan kitab *matan al-Syatibi* maka nama buku tersebut ialah *Hirz al-Amani wa Wajh al-Tahani fi al-Qira'at al-Sab'* karangan al-Qasim bin Firruh al-Syatibi al-Ru'ayni.

Buku rujukan yang digunakan di dalam kelas pengajian qiraat di rumahnya ialah buku karangan beliau berjudul : '*Suluhan Dar al-Na'im bagi penuntut bacaan Nafi' bin Abi Nu'aym*'. Haji Muhammad Nor menggunakan kitab ini sebagai rujukan utama semasa mengajar. Kaedah teori diterapkan terlebih dahulu dan disusuli dengan amali mengikut susunan surah.

Antara murid yang datang belajar membaca al-Quran secara qira'at (riwayat *Hafs* dan *Warsy*) ialah :

- i. Tuan Haji Idris bin Haji Hasan dari Pondok Kubur Tuk Kenali. Beliau berasal dari Kampung Melawi, Bachok, Kelantan. Dilahirkan pada tahun 1901 dan meninggal dunia pada 20.5.1996.
- ii. Tuan Haji Daud (ayahanda Ustaz Haji Ahmad bin Haji Daud Marak).⁵⁶
- iii. Wan Ismail dari Kampung Seribong.⁵⁷

---

⁵⁰ Abdullah bin Ismail, *op. cit.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Mohd. Zain bin Sulaiman, *op. cit.*

⁵³ Haji Muhammad Said bin Dato' Haji Muhammad Nor, *op. cit.*

⁵⁴ Muhammad Yunan bin Mahmood (1989), *op.cit.*, h.117, lihat juga Ismail bin Che Daud (1992), *op.cit.*, h. 35

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ Fakta ini adalah berdasarkan temubual penulis dengan Ustaz Abdullah Al-Qari bin Hj. Salleh pada 21.11.2007, juga temubual penulis dengan YB. Dato' Hj. Mohamed bin Daud pada 12.01.2008. Ustaz Haji Ahmad (dikenali juga dengan gelaran Ustaz Mat Besi Berani) adalah bekas pensyarah Yayasan Pengajian Tinggi Islam Kelantan (YPTIK) dan bekas pensyarah Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya, Nilam Puri.

SUMBANGAN HAJI MUHAMMAD NOR DALAM MELAHIRKAN MURID-MURID MAHIR DAN TENAGA PELAPIS

Penulis mendapati sumbangan utama Haji Muhammad Nor adalah melahirkan murid-murid berkemahiran qira'at dan hafaz al-Quran melalui kelas yang diadakan di rumah beliau. Bilangan murid yang cukup terhad iaitu tiga orang pada setiap pengambilan mengekalkan kualiti mereka dalam bidang ilmu yang dipelajari. Dato' sangat menekankan syarat hafaz al-Quran terlebih dahulu untuk menjadi murid beliau serta perlu melalui sesi temuduga.

Temuduga untuk pengambilan pelajar tahfiz telah cuba dibuat sebanyak dua kali tetapi tiada sambutan. Pada kali ketiga barulah dapat dibuat temuduga kepada lima belas orang calon tetapi hanya sepuluh orang yang layak diterima. Namun, belum sempat tamat tahun pertama, dua orang daripada mereka telah menarik diri. Lapan pelajar yang lain sempat mengkhataamkan hafazan mereka walaupun mengambil masa yang agak lama⁵⁷. Mereka ialah;

- i. Wahid bin Abd Shukor
- ii. Mohd Zain bin Sulaiman
- iii. Samsul Bahari bin Kadir
- iv. Mohd Amin bin Abdullah
- v. Ahmad bin Abdul Hamid
- vi. Zakaria bin Abdul Hamid
- vii. Abdul Rahim bin Senik
- viii. Muhamad Rusmi bin Che Harun (meninggal)

Haji Muhammad Nor meneruskan usahanya hingga ke akhir hayat untuk membina generasi al-Quran. Beliau telah membuat lima kali pengambilan pelajar iaitu tiga orang murid pada pengambilan kedua hingga ketiga. Generasi keempat adalah seramai lapan orang manakala generasi kelima seramai sepuluh orang.

Sehingga tahun 2009, MTQ MAIK telah melahirkan pelajar-pelajar hafiz yang berjaya mendapat Sijil Diploma Tahfiz Al-Quran Wal Qira'at seramai 59 orang manakala bilangan pelajar yang tidak mendapat sijil diploma tersebut tetapi berjaya khatam hafazan al-Quran adalah seramai 19 orang menjadikan jumlah keseluruhannya seramai 78 orang.

SUMBANGAN HAJI MUHAMMAD NOR DALAM MENGHASILKAN KARYA DALAM BIDANG QIRA'AT

Pengenalan kitab '*Suluhan Dar al-Na'im bagi penuntut bacaan Nafi' bin Abi Nu'aym*'

Kitab ini adalah sebuah kitab yang menjurus kepada Qira'at Nafi' dengan kedua-dua rawinya iaitu Qalun dan Warsy. Beliau telah membuat perbandingan antara riwayat Hafs dan Warsy dan perbezaan antara riwayat Qalun dan Warsy. Ia siap ditulis di Mekah pada

---

⁵⁷ Beliau pernah berguru dengan Tn. Guru Hj. Salleh bin Putih dalam bacaan Riwayat Hafs di Tepi Pondok Lorong Kubur Tuk Kenali. Penulis tidak dapat memastikan maklumat tepat mengenai bapa beliau.

⁵⁸ Ustaz Wahid bin Abd Shukor, *op. cit.*

akhir Ramadan tahun 1353H ketika umur beliau lebih kurang tiga puluh tahun. Kitab ini mengandungi 50 halaman bercetak dan dicetak di al-Matba'ah al-Asasiyyah, Kota Bharu tanpa ditulis tahun ia dicetak. Ia antara kitab qira'at terawal yang ditulis dalam bahasa Melayu bertulisan jawi. Bahasa yang digunakan adalah ringkas manakala huraianya mudah difahami.

Penulis berpendapat buku ini sewajarnya diambil inisiatif oleh pihak MAIK untuk dikaji dan diterbitkan semula sama ada dalam versi asal iaitu dalam tulisan jawi atau ditukar ke tulisan rumi bagi memudahkan masyarakat awam mempelajarinya. Koleksi manuskrip ini juga sepatutnya dimanfaatkan untuk kegunaan umum atau dijadikan sebagai sumber rujukan di institusi-institusi tahfiz. Karya yang bernilai ini seharusnya menjadi kebanggaan kepada masyarakat Islam di Malaysia amnya dan Kelantan khususnya.

PENUTUP

Haji Muhammad Nor bin Ibrahim telah meninggalkan kepada masyarakat satu warisan ilmu yang tidak ternilai. Beliau telah membuka minda masyarakat dari kejahilan tentang ilmu qira'at kepada keterbukaan dan luasnya cabang ilmu qira'at.

Beliau juga telah meninggalkan kepada kita dua gedung ilmu al-Quran dan qira'at di tanahair. Walaupun kini dengan nama Darul Quran, JAKIM namun institusi ini terbina hasil penerokaan beliau sebagai guru perintis pada masa masyarakat belum mengenal apa itu tahfiz dan qira'at. Begitu juga walaupun di lokasi yang berbeza tetapi Maahad Tahfiz Al-Quran MAIK adalah hasil idea bernas beliau memerah tenaga dan ilmu untuk anak bangsa sehingga usaha murni ini membawa ke usia terakhir beliau sebelum meninggal dunia.

Kedua-dua gedung ilmu ini telah melahirkan generasi al-Quran yang telah terbukti keberhasilannya menjadi antara ilmuwan negara seperti Dato' Abu Hasan Din al-Hafiz, Tan Sri Ismail bin Muhammad al-Hafiz dan Dato' Salahuddin bin Omar.

Sebuah karya ditinggalkan sebagai tanda bahawa beliau memang berkebolehan dan ahli dalam ilmu qira'at. *Suluhan Dar al- Na'im Bagi Penuntut Bacaan Nafi' bin Abi Nu'aym* adalah sebuah buku yang menghuraikan kaedah bacaan Imam Nafi', salah satu cabang ilmu qira'at. Ia dikarang di Mekah dan disebarkan di tanahair tetapi kehadirannya tidak sesuai dengan tahap penerimaan masyarakat pada masa itu terhadap ilmu qira'at lantas ditarik balik dari pasaran. Sehingga kini buku ini masih dianggap sebagai sebuah manuskrip lama.